

פרספקטיבות פוליטיות 2017

ועידת מאבק סוציאליסטי
2-4 בנובמבר 2017

פרק 3

”ניהול הסכסוך”, ביצור הכיבוש והתנחלויות

חמישים שנה אחרי כיבוש שטחי הגדה המערבית, רצועת עזה ומזרח ירושלים, שלטון נתניהו מקדם בדבקות את המערכה לביצור משטר הכיבוש, להרחבת מפעל ההתנחלויות הקולוניאלי ולטרפוד הקמתה של מדינה פלסטינית. נסיגת תנועות ההמונים באזור, עלייתו של סיסני במצרים, הנכונות המוגברת לשיתוף-פעולה מצד המשטר הסעודי ועלייתו של ממשל טראמפ בארה”ב חיזקו את היוזמה של שלטון נתניהו, שמתגאה בהיעדר ויתורים לפלסטינים וביכולת ”לנהל את הסכסוך”.

זוועות הסכסוך מתמשכות ללא כל סיום באופק. ההבטחות הצבועות של טראמפ ל”עסקת המאה”, כמו תוכנית ”מפת הדרכים” של ממשל בוש הבן בזמנו, לא מאיימות על המשך הכיבוש בשטחי 67’, הן בעיקר מכוונות ללחץ על הפלסטינים לקבל את תכתיבי השלטון הישראלי להסדר מדיני חדש, שלא יציע כל פתרון אמיתי עבור הפלסטינים והישראלים מהשורה.

אך בעוד שבממשלת ה”ימין-ימין” הישראלית ובתנועת ההתנחלות מתבשמים מה”סטטוס קוו”, הרי שמשברי המלחמה והתסיסה בשטח בשנים האחרונות מדגישים שמשטר הכיבוש רחוק מלהיות יציב. יתרה מכך, הוא מתמודד למעשה עם בעיות אסטרטגיות בכמה מישורים. נתניהו מתרברב בריבוי הקשרים הבינלאומיים של מדינת ישראל, אבל דווקא בארה”ב ובאירופה, מגמות עמוקות מתחילות לקרוא תיגר על משטר הכיבוש בשטחי 67’. ברמה הבינלאומית בכלל, ההתפרצות של המשברים הבאים

בסכסוך הלאומי, וההתפתחות של מאבקים המוניים, צפויים להעצים את הלחץ על ישראל.

ברמה האזורית, כפי שהסברנו, בריתות בין הקפיטליזם הישראלי לדיקטטורים שונים נשענות על קרקע רעועה – הן תלויות בהיעדר דמוקרטיה ובדיכוי של המונים, אך התפתחות מחודשת של תנועות המונים תשוב ותקרא תיגר עליהם. בקרב חוגים בולטים באליטה השלטת בישראל גוברת הדאגה מהמשך ה"סטטוס קוו", על רקע החשש מלחצים בינלאומיים, משינויים דמוגרפיים ומתרחישים של התקוממות המונים פלסטינית, כאשר אפילו עצם הישרדותה לאורך זמן של הרשות הפלסטינית – המשמשת קבלן ביצוע של הכיבוש הישראלי – מוטלת בספק. בד־בבד, בקרב שכבות משמעותיות גם בציבור הישראלי היהודי נשחקת הסבלנות ביחס להיעדר היכולת מצד ממשלת הימין להציע פתרונות לסכסוך הלאומי המתמשך.

משבר מתפתח ביחסי החוץ של ישראל

על רקע חוסר היציבות במערכת האזורית והגלובלית, מעצמות המערב צפויות להוסיף ולאבד סבלנות ביחס למסלול בו צועד שלטון נתניהו, בשל חששן שההתנחלויות בשטח יטרפדו כל אפשרות מעשית לקידום תוכנית "שתי המדינות" לשיטתן. הצהרת 'הקוורטט לענייני המזרח התיכון' (ארה"ב, רוסיה, האיחוד האירופי והאו"ם) ביולי 2016 הביעה דאגה מכך ש"המשך המדיניות של בניית והרחבת ההתנחלויות, ייעוד קרקע לשימוש ישראלי בלעדי ושליטת הפיתוח הפלסטיני הולכים ושוחקים בהתמדה את ישימותו של פתרון שתי מדינות".

טראמפ, בסגנונו הגחמני, נקט לשון כפולה ביחס לרעיון של הקמת מדינה פלסטינית, כשטען כי לממשלו אין כביכול העדפה בין מתווה של "שתי מדינות" ל"מדינה אחת", ובו־זמנית הפעיל לחץ גלוי לריסון הבנייה בהתנחלויות בנימוק שכל נטילת קרקע לטובת התנחלות "מותירה פחות שטח" עבור מדינה פלסטינית עתידית. הוא דרש מנתניהו לבצע מספר

¹ [הצהרת הקוורטט, יולי 2016](#)

”מחוות” כלפי הרשות הפלסטינית, כדי לסייע לו כביכול לבשל ”עסקה”, אף שמצידו לא הציע כל ויתור לטובת הפלסטינים, וגם בביקורו צידד במופגן בישראל.

סביר להניח שהממשל ימשיך לנקוט קו מסויג ביחס להתנחלויות, בלחץ החששות הגיאו-אסטרטגיים של האימפריאליזם האמריקאי והמערבי. מהסיבה הזאת גם ממשלו החליט עד עכשיו להמשיך לעכב את העברת השגרירות האמריקאית לירושלים, בניגוד להבטחתו, כפי שעשו שאר הנשיאים מאז אושרה רשמית ההעברה בקונגרס ב־1995.

הימנעות ממשל אובמה בהחלטת ”מועצת הביטחון” של האו”ם על גינוי סמלי של הבנייה בהתנחלויות בדצמבר 2016 נועדה להותיר רושם כוזב של התנערות ממפעל ההתנחלויות – הפעם היחידה בה הטיל ממשל אובמה וטו במועצת הביטחון בנושא כלשהו הייתה נגד החלטה דומה ב־2011. הצעד האחרון של אובמה היה סטירת־לחי משפילה ליוקרה של שלטון נתניהו, שהגיב בפניקה ובניסיון ”לייצר הרתעה” בפני בידוד הכיבוש הקולוניאלי בגדה המערבית ובמזרח ירושלים: החל מהאזהרה לניו־זילנד, אחת מיוזמות ההחלטה, שמדובר ב”הכרזת מלחמה” (!); הגינוי הבוטה לממשל אובמה, ביטול הביקור של ראש ממשלת אוקראינה בישראל, הכרזה על הקפאת ”קשרי עבודה” לכאורה עם המדינות שתמכו בהחלטה, איום בקיצוץ תשלומים המועברים למוסדות האו”ם וביטול פרויקטי סיוע לסנגל (מהמדינות העניות בעולם). כל הממשלים האחרונים בארה”ב נמנעו או תמכו בלפחות הודעת גינוי אחת במועצת הביטחון לתוקפנות ישראלית כלפי הפלסטינים, אולם הפעם האחרונה בה אימץ המוסד האימפריאליסטי הזה הודעת גינוי מפורשת למפעל ההתנחלויות בשטחי 67’ הייתה ב־1980. כל ממשלי ארה”ב שילמו תמיד מס־שפתיים להתנגדות להתנחלויות, בפרט כדי לפייס את משטרי הליגה הערבית, המבקשים בעצמם להצטייר כדואגים לסוגיה הפלסטינית, ונראה שגם טראמפ נדחף מסיבה זו לסגת חלקית מרטוריקה התומכת בהתנחלויות.

המהלך ההצהרתי של ממשל אובמה הגיע אחרי שמונה שנים בהן נחל כישלון חרוץ בקידום הסדר מדיני כלשהו בין ישראל לפלסטינים ואשר במהלכן התגלעו מתחים פומביים בין הבית הלבן לשלטון נתניהו, שהמשיך לקדם באופן פרובוקטיבי תוכניות בנייה בהתנחלויות. יחסי ישראל-ארה”ב הם סוגיה אסטרטגית אקוטית עבור המעמד השליט הישראלי, שכן הם אינם ברי-החלפה. ראש המוסד לשעבר דני יתום סיכם את החששות מנקודת המבט של המעמד

השליט כן: "בלי התמיכה האמריקאית נוקע בעולם, ירבו עלינו הלחצים, יטילו עלינו סנקציות, עסקים יתמוטטו, התל"ג ירד...".²

ניסיונות המשטר הישראלי לפתח את יחסיו עם מעצמות עולמיות אחרות נתקלים במגבלות עקב תכתיבים מושינגטון ועקב משקלן הפחות של אותן מעצמות ופיזור האינטרסים השונה שלהן. הן לעולם לא ישקיעו באותם ההיקפים מבחינה כלכלית, פוליטית וצבאית בטיפוח הקפיטליזם הישראלי – ודאי כשמדובר באימפריאליזם הרוסי, המחזק בין השאר את "הקשת השיעית".

גם הסיוע הגרמני שמקבלת ישראל, שבמישור הצבאי כלל לאורך שני העשורים האחרונים סבסוד בהיקף של מיליארדי שקלים לרכישת ספינות טילים וצוללות, מתגמד בממדיו לעומת זה האמריקאי. יתר על כן, לביקורת הגלויה של ממשל מרקל על הבנייה בהתנחלויות נוספו דיווחים שהתפרסמו בעיתונות הגרמנית באפריל 2016 לפיהם הממשל הגרמני שוקל לצנן את התמיכה בישראל.³ אישור "חוק ההסדרה" בכנסת בפברואר 2017 הסלים את המתיחות ולפי הדלפות של מקורות דיפלומטיים היה גורם מרכזי להחלטת מרקל על ביטול מפגש הפסגה השנתי הנהוג בשנים האחרונות בין ממשלות ישראל וגרמניה.⁴ בהמשך, סירובו המופגן של שר החוץ הגרמני לאולטימטום של נתניהו שלא ייפגש עם נציגי שוברים שתיקה ובצלם הביא לביטול הפגישה שתוכננה בין השניים. סביר להניח שברלין תוסיף ותידחף לקו ביקורתי יותר כלפי ישראל.

מגמה זו משתלבת עם ביקורת גוברת מצד האיחוד האירופי ביחס להתקפות הישראליות על הפלסטינים. מאז המלחמה בעזה ב־2009 האיחוד הקפיא תהליך רשמי לשדרוג היחסים בינו לבין ישראל ובאחרונה נע לעבר הטלת סנקציות סמליות על ההתנחלויות. הצטרפות שוודיה ב־2014 לרוב מדינות העולם שמכירות על הנייר במדינת פלסטין מייצגת היחלשות נוספת של השפעת הדיפלומטיה הישראלית על אירופה. בהצבעה בעצרת האו"ם ב־2012 על שדרוג ההכרה בפלסטין מצד האו"ם כ"מדינה משקיפה שאינה חברה", ישראל לא הצליחה לגייס להצבעת הנגד הזעומה אף מדינה אירופית למעט צ'כיה וספגה תבוסה תדמיתית מביכה (רק 8 מדינות מלבדה התנגדו). פארסת "יוזמת השלום הצרפתית", שאומצה בידי האיחוד

² [Forbes Israel, אפריל 2015](#)

³ [Der Spiegel, אפריל 2016](#)

⁴ ['הארץ', פברואר 2017](#)

האירופי, נתקלה בסירוב ממשלת נתניהו לשיתוף-פעולה. אולם היוזמה נועדה להיות צעד לקראת הכרה רשמית מצד צרפת, וסביר להניח גם מדינות אירופיות נוספות, במדינה פלסטינית. ההצהרות כאלו אינן משנות דבר בשטח, אך הן ממחישות כי ישראל צפויה להתמודד עם לחץ גובר מצד מדינות המערב לספק ויתורים מדיניים.

נתניהו מכחיש במרץ את התפתחותו של משבר ביחסים הבינלאומיים של ישראל. על פניו, ישראל אינה נתונה כיום בבידוד בינלאומי משמעותי, בטח לא בהשוואה לאיראן, המתמודדת עם סנקציות מדינתיות חריפות מצד המעצמות העולמיות בהיקף שאין סיכוי שישראל תתמודד איתו בשנים הקרובות. מאז שנות ה-1990, מספר הקשרים הרשמיים של ישראל עם מדינות לאומיות אחרות זינק, בהשפעת עליית ההגמוניה האמריקאית ביחסים העולמיים, תהליך אוסלו והתפוגגות החרם הערבי. ישראל נחשבת כיום לאחת ממיעוט "המדינות המפותחות" בעולם וצירופה ב-2010 לארגון ה-OECD הוסיף ליוקרה של המשטר.

עם זאת, באופן סמלי לרשות הפלסטינית יש כיום נציגויות דיפלומטיות ביותר מדינות בעולם מאשר לישראל⁵. חשוב מכך, למרות פיתוח היחסים בין ישראל לסין, להודו ולשורה של מדינות באסיה ובאפריקה, היא נותרת תלויה באופן מכריע בארה"ב ובמדינות האיחוד האירופי בכל המישורים – להתגברות של לחץ פוליטי על המשטר הישראלי מכיוונים אלה יש משקל רב לאין שיעור יותר בהשוואה לביקורת וללחצים מצד כל שאר המדינות הקפיטליסטיות. התלות משתקפת עד היום באופן חד-משמעי גם במישור הכלכלי, כשלדוגמה 70% מהיצוא הישראלי מופנה לאירופה ולארה"ב. ישראל החלה כבר משאים-ומתנים להשגת הסכמי "אזור סחר חופשי" עם רוסיה, סין, הודו ודרום קוריאה, אך גם הסכמים כאלה לא ישנו מהותית את התמונה.

ככלל, ממשלות המעצמות הקפיטליסטיות החזקות בעולם מקיימות קשרים הדוקים עם המשטר הישראלי ואינן נוקטות כל צעד חריף נגד ההתנחלויות וההתקפות על הפלסטינים. אך התנהלותן מושפעת מחששותיהן מהתערעות נוספת של היציבות באזור וגם מלחצים ציבוריים. שעה שנתניהו מתגאה בקשריו עם שליטים ריאקציונרים ברחבי העולם, דעת-הקהל הבינלאומית נוטה בבירור נגד הכיבוש הישראלי.

⁵ [ynet](https://www.ynet.co.il), פברואר 2017

סקרי דעת־קהל מלמדים על שינויים מסוימים ביחס לישראל גם בקרב הציבור האמריקאי. בארה"ב קיימת באופן מסורתי אהדה ציבורית נרחבת לישראל (שיעור די יציב של 60% מגלים יחס אוהד יותר לישראל מאשר לפלסטינים בהקשר של הסכסוך⁶), אך ככל ששכבת הגיל צעירה יותר כך מסתמנת שחיקה באהדה, כשמתחת לגיל 30 כשליש רואים את ישראל באור שלילי. בקרב תומכי שתי המפלגות הגדולות נרשמה ירידה בחשיבות המיוחסת לברית בין ארה"ב לישראל⁷, ובקרב תומכי המפלגה הדמוקרטית מעל מחצית סבורים ש"ישראל היא נטל על ארה"ב" ואפילו מצדדים בהטלת עיצומים כלכליים ואחרים על ישראל בגין הבנייה בהתנחלויות!⁸ אף שארגון השדולה הציוני־שמרני AIPAC עדיין נהנה מהשפעה ברורה, הוא מתמודד כיום עם ארגונים יריבים המבקרים את שלטון הימין הישראלי ואת כיבוש שטחי 67'. היהודים האמריקאים הלא־חרדים מזוהים בפער ניכר עם המפלגה הדמוקרטית ונושא יחס הממשל לישראל לא נתפס כשיקול משמעותי בעיניהם בבחירות⁹. בשורה התחתונה, בעוד שנתניהו מתרפק על התמיכה שהוא מקבל מטראמפ – שניצחונו בבחירות היה יום חג עבור אנטישמים וניאו־נאצים בארה"ב – רוב הציבור האמריקאי לא בחר בטראמפ ואינו הולך בכיוון שמייצג הנשיא האמריקאי השנוא בהיסטוריה אלא דווקא שמאלה. הדבר יביא בעתיד גם לשינויים חדים יותר בעמדות הרווחות ביחס לסכסוך הישראלי־פלסטיני.

חרמות מחאה בינלאומיים

במקביל, קמפיני ה-BDS השונים מטריפים את המעמד הקפיטליסטי ואת שלטון נתניהו, שבמרץ 2017 העביר בכנסת חוק שאוסר כניסת אזרחים זרים שהביעו תמיכה בחרם כלשהו על ישראל.

עם זאת, קמפיני החרם אינם מצליחים כשלעצמם לגבות מחיר של ממש מההון הישראלי ככלל וממשטר הכיבוש הקולוניאלי בפרט. חלק מהקמפינים הצליחו להפעיל לחץ אפקטיבי על תאגידים ספציפיים ולגרום באופן מרשים להעברת עסקים מההתנחלויות ולמשיכת השקעות ממיזמים שונים (בין הצלחות האחרונות, הסתלקות תאגיד G4S העולמי בדצמבר 2016). העיצומים הקלים שמטיל האיחוד האירופי על יצוא מההתנחלויות בשנים האחרונות

⁶ סקרי מכון גאלופ, פברואר 2017: [בנושא האהדה לישראל](#); [בנושא היחס להקמת מדינה פלסטינית](#).

⁷ [ניו יורק טיימס, פברואר 2017](#)

⁸ [מכון ברוקינגס, דצמבר 2016](#)

⁹ [nrg, ספטמבר 2016](#)

מרסנים חלקית את היצוא, אך הממשלה משפה את היצואנים בהתנחלויות כדי לרכך את ההשפעה. בארה"ב שורה של מדינות מקומיות אף העבירו חקיקה נגד חרמות מחאה על רקע מדיניות ישראל.

בתמונה הכללית, מפעל ההתנחלויות התרחב בקצב מואץ בשנים האחרונות, ואיתו גם התעשייה בהתנחלויות. אז למה התגובה ההיסטרית שמובילות המפלגות הקפיטליסטיות? למה ההסתה הלאומנית המשתוללת עד גבול האבסורד, החותרת לתייג כל יוזמת חרם מחאה כ"אנטישמיות חדשה"? עיקר הקמפיין הנגדי הוא לצורכי תעמולה וטיפוח של לאומנות. אך מעבר לכל התמרונים הציניים קיים בשורה התחתונה גם פחד ממשי בקרב המעמד השליט מפני התרחבות מואצת של יוזמות המחאה הבינלאומיות באופן כללי, ובמיוחד במדינות המערב, נגד הכיבוש. מגמה כזו מאיימת לגבות מחירים פוליטיים, לכאורה עד כדי צלילת היחסים הבינלאומיים של ישראל לדרגת "משטר מצורע" נוסח משטר האפרטהייד בדרום אפריקה. בהתחשב באינטרסים של המעצמות הקפיטליסטיות החזקות, תרחיש כזה יצריך לחץ עצום מצד תנועות רחבות – מהן יגיע סיוע בינלאומי אמיתי למאבק הפלסטיני, לא מהמשלות הקפיטליסטיות.

המגמה הכללית של ריבוי יוזמות המחאה נגד הכיבוש והדיכוי של הפלסטינים, בין אם הן מזוהות עם קמפיין ה-BDS ובין אם לאו, תורמת באופן חיובי לקידום תמיכה מורלית במאבק נגד הכיבוש והמצור, לחשיפת מדיניות שלטון הימין הישראלי ברמה הבינלאומית, להגברת הלחץ על ממשלות ותאגידים שמשתייכים פעולה או מרוויחים מהכיבוש, ואף לעידוד הקולות המתנגדים לכיבוש בקרב הציבור הישראלי. אך תהיה זו טעות להעריך כי פעולות של חרם, הסתת השקעות והטלת עיצומים מייצגות כשלעצמן אסטרטגיה המסוגלת להפיל את הכיבוש ולהביא לשחרור הפלסטינים מדיכוי לאומי ולשלום – המפתח היה ונשאר מאבקים המוניים של הפלסטינים עצמם ושל עובדים וצעירים ישראלים. כמו כן, יוזמות המקדמות סוגים של חרם כללי וגורף על ישראל עלולות לשחק שלא במודע לידי הימין הישראלי ולטענות הדמגוגיות כאילו מדובר במאבק לאומני נגד כלל הישראלים או היהודים. אולם גישת השמאל בארגוני העובדים בעולם נוטה לאמץ קו ממוקד ומועיל יותר, ובכלל זה נקיטת עיצומי עובדים ישירים, כפי שעובדי נמלים משורה של ארצות, בהן דרום אפריקה, ארה"ב,

הודו, שוודיה, נורווגיה וטורקיה, סירבו מספר פעמים בשנים האחרונות לפרוק סחורות ישראליות לפרקי זמן קצובים במחאה על המתקפות הצבאיות והמצור על תושבי עזה.

קריסת אוסלו ודילמת משטר הכיבוש

"תהליך השלום" של אוסלו קרס באופן בלתי נמנע בתחילת המילניום עם פרוץ האינתיפאדה השנייה, שהחלה, חרף הידרדרותה המהירה לעימותי הדמים, בהתקוממות המונים פלסטינית נגד אחיזת העיניים ששימשה להמשך הכיבוש בדרכים חדשות. קריסת תהליך אוסלו חידדה את הסתירה הבסיסית במדיניות המשטר הישראלי בשטחים הפלסטיניים שנכבשו ב־1967: קידום סיפוח זוחל באמצעות התנחלות במטרה להרחיב את הבסיס הטריטוריאלי העתידי של מדינת ישראל ולסכל הקמת מדינה פלסטינית מחד, והימנעות מסיפוח רשמי של הגדה והרצועה מאידך מחשש שהמגמות הדמוגרפיות יובילו לביסוס רוב ערבי־פלסטיני מוצק ממערב לירדן. הדבר עשוי לכאורה להוביל לבסוף להחלפת "המדינה היהודית" במדינה דו־לאומית כתוצאה מהתקוממות פלסטינית המונית או לחלופין למיסודה של ישראל כמדינת אפרטהייד שתעורר התנגדות גוברת.

"אין לי כל ספק שבקרוב מאוד תהיה ממשלת ישראל חייבת לדון בסוגיה הדמוגרפית במלוא הרצינות והנחישות. סוגיה זו, יותר מכל נושא אחר, תעצב את הפתרון שעלינו לאמץ", כך טען בשנת 2003 אהוד אולמרט, אז כסגן ראש הממשלה. "הזמן העומד לרשותנו אינו בלתי מוגבל. יותר ויותר פלסטינים כבר אינם מעוניינים בפתרון של שתי מדינות לשני עמים, כי הם רוצים לשנות את מהות הסכסוך מצביון אלג'יראי לצביון דרום־אפריקאי. ממאבק נגד כיבוש, כלשונם, למאבק [למען] זכות הצבעה לכל אדם... מאבק כזה יטמון בחובו את קץ המדינה היהודית"¹⁰. כבר כיום ההערכות המקובלות מדברות על שוויון מספרי בקירוב בין שתי הקבוצות הלאומיות בשטח הכולל שממערב לירדן. המתח בין שאיפות התפשטות, בכסות האידיאולוגית של "ארץ ישראל השלמה", לבין שאיפות להבטיח את יציבות בסיסה ויחסיה הבינלאומיים של מדינת ישראל אינו חדש. עוד לפני 1948 התקיים ויכוח תיאורטי בתנועה הציונית לגבי גבולותיה ואופייה של המדינה העתידית סביב שיקולים דומים. ואילו הדילמה במעמד השליט הישראלי באשר לעתיד השליטה בשטחי הגדה והרצועה בוטאה

¹⁰ 'הארץ', נובמבר 2003

בבירור כבר מיד בתקופה שלאחר מלחמת 67'. אולם בהשפעת ההתקוממויות הפלסטיניות היא התעצמה משמעותית.

המאבק הפלסטיני והאינתיפאדה הראשונה הפעילו לחצים על המעמד השליט הישראלי, כולל במישור הבינלאומי, לספק ויתורים לפלסטינים במסגרת "תהליך שלום". כמו כן, השפעות של תהליכי גלובליזציה נכרכו בשאיפות המעמד השליט להשתלבות ישראל במערכת הקפיטליסטית הגלובלית ולהשגת כרטיס כניסה עבור ההון הישראלי לשווקים חדשים, כולל בדרך של כינון "שלום של שווקים" במזרח התיכון. לשם כך, ובחתימה להגברת היציבות הפוליטית, חוגים במעמד השליט אף היו מוכנים לקדם שינויים מסוימים במשטר הפוליטי הישראלי כדי לציירו כ"ליברלי" יותר ולנסות להסוות היבטים של אפליה לאומית שיטתית, כפי שהדבר השתקף ב"מהפכה החוקתית". גורמים ליברליים קיוו שהתהליך יוביל ל"נירמול" מדינת ישראל כדמוקרטיה קפיטליסטית (מה שקיבל ביטוי למשל בגישות "פוסט-ציוניות" בקרב חוגים אקדמיים). אך המשך ההיגיון הליברלי התנגש עם מאפייניה הייחודיים של מדינת ישראל כמשטר ציוני, המעניק זכויות יתר לאזרחיו היהודים וליהודי העולם המבקשים להתאזרח. בתגובה להתגברות הלחצים האידיאולוגיים הליברליים וה"פוסט-ציוניים", וכשברקע עליית הניאו-ליברליזם בישראל הובילה להיחלשות יחסית של תחושת המחויבות האידיאולוגית בקרב האוכלוסייה היהודית כלפי המדינה, התפתחה ריאקציה "ניאו-ציונית". זו הרימה ראש ביתר-שאת על רקע הקיטוב הפוליטי החריף בחברה הישראלית בתקופת אוסלו ובאופן מוגבר מאז האינתיפאדה השנייה, שעה שהמעמד השליט פנה שוב להסלמת ההתקפות על הפלסטינים. אולם האינתיפאדה השנייה רק חידדה את הדילמה מנקודת המבט של המדינה ומעמד בעלי ההון ביחס לעתיד השליטה בשטחי 67'.

מאמצי הממשלה ותנועת ההתנחלות לפתח את מפעל ההתנחלויות בגדה המערבית ובמזרח ירושלים אינם מטים את המגמות הדמוגרפיות ארוכות הטווח שדוחקות במעמד השליט הישראלי. למרות הנכבה הפלסטינית, ההגירות ההמוניות, הפקעות הקרקע החונקות ותוכניות ה"הייחוד" הקולוניאליסטיות בנגב ובגליל, הפיזור הלאומי-אתני של ריכוזי האוכלוסייה מחוץ למטרופולין גוש-דן נותר עד היום דומה למדי לאומדנים הדמוגרפיים שהנחו את קווי תוכנית החלוקה האימפריאליסטית של 47'. ממשלות ישראל לא הצליחו במשך עשרות שנים לגייס המונים מהאוכלוסייה היהודית להעתיק את מגוריהם מסיבות

אידיאולוגיות ציוניות לטובת "ייהוד" של שטחים, גם בתוך הקו הירוק. נצרת-עילית וכרמיאל, שהוקמו לצורכי "ייהוד", בעצמן נעשות מעורבות מבחינת ההרכב הלאומי ובממשלת נתניהו דנים בדאגה בהגירה השלילית מזה שנים של צעירים יהודים מהנגב ומהגליל¹¹. בגדה ובמזרח ירושלים, תמריצים כלכליים מסיביים, קירבה יחסית לגוש־דן ולירושלים ומחיקת הקו הירוק בשטח הם שאיפשרו לממשלות ישראל מאז אוסלו להתחיל להעביר לשם אוכלוסייה יהודית במאות אלפים. אולם בירושלים המזרחית, שגבולותיה נקבעו שרירותית עם הכיבוש והסיפוח ב־1967, נותר רוב פלסטיני. המתנחלים בגדה, ללא מזרח ירושלים, שרובם מרוכזים ב"גושים", מהווים רק כ־12% מאוכלוסיית הגדה. השטח המגודר של ההתנחלויות תופס כ־3% מהשטח¹². בשנים 2005–2016 גדלה אוכלוסיית ההתנחלויות בגדה (ללא מזרח ירושלים) ב־66%, מרבע מיליון ל־420 אלף. קצב גידול האוכלוסייה נותר גבוה מהממוצע באוכלוסייה הישראלית, אך תחת שלטון נתניהו נרשמה דווקא האטה בקצב הגידול, עם ירידה מובהקת בגידול הנובע מהגירה נכנסת של מתנחלים חדשים.

אפילו במונחים מוחלטים, מספר המתנחלים החדשים אינו מגיע לשיאים של שנות אוסלו, עם כ־6,000 מתנחלים חדשים בשנת 1996 לעומת פחות מ־2,000 בשנת 2014¹³. ישנם "תהליכים ידועים שנמשכים כבר שני עשורים, למרות המאמצים לבולמם ולהסתירם (באמצעות הון עתק מכספי משלם המסים הישראלי): יש ירידה של 60% בגידול השנתי של ישראלים בגדה; יש היפוך במקורות הגידול – שאינו נובע עוד מהגירה וכ־80% ממנו נובעים מריבוי טבעי", כפי שמציין אל"מ במיל' שאול אריאלי¹⁴. הגידול השנתי באוכלוסיית המתנחלים בגדה המערבית, ללא מזרח ירושלים, עמד על 10.3% בשנת 1997. ב־2015 הסתכם הנתון ב־3.9% וב־2016 ב־3.4%. הגידול מתרכז ברובו המוחלט ב"גושים" הצמודים לקו הירוק. ב־2016, ב־20 התנחלויות מתוך 126 (15.9%) מספר התושבים פחת ביחס לשנת 2015. בולטות בהן קדומים, אלון שבות, פסגות ואלקנה – מעוזים של גוש אמונים לדורותיו. הגידול השנתי ב־20 התנחלויות נוספות היה מתחת לממוצע הארצי, העומד על 1.9%. בולטות

¹¹ [במצגת שהכין משרד ראש הממשלה](#) על בסיס נתוני הלמ"ס ביוני 2015, הודגש כי בשנים 2003–2012 נרשמה הגירה שלילית של צעירים יהודים בגילאי 15–30 ממחוז צפון ומנפת באר שבע בשיעורים של 13% ו־11% בהתאמה.

¹² [נתוני המעקב של 'שלום עכשיו'](#)

¹³ ['הארץ', יוני 2016](#)

¹⁴ ['הארץ', מרץ 2017](#)

בהן העיר מעלה אדומים שכבר שנים אינה מצליחה לגדול מעבר ל-0.4% בשנה¹⁵. גם לחצים כלכליים משפיעים, שעה שחלק מההתנחלויות מידרדרות באופן מתמשך במדדים הכלכליים, למרות השקעת העתק התקציבית מצד המדינה. "הטענה בדבר אי-היתכנות פתרון שתי המדינות בשל המציאות הדמוגרפית והמרחבית שיצרו ההתנחלויות – חסרת כל ביסוס עובדתי. הדומיננטיות היהודית מתרכזת בלא יותר מ-4% משטח הגדה".

גורמי הימין המסורתי בליכוד נדחפו לאורך השנים להביע נכונות מוגברת לווייתורים טריטוריאליים מסוימים. נתניהו, בתחרות על החלקים הריאקציוניים יותר בבסיס שלו מול בנט, שלף את הספין שהדרישה שמדינה פלסטינית עתידית תהיה חופשית מהתנחלויות מקדמת "טיהור אתני" – אחרי שבעצמו תמך במקור ב"התנתקות". נתניהו אף אימץ לפי דיווחים את תוכניתו הגזענית של ליברמן ל"חילופי שטחים", שכוללת לכאורה נכונות לווייתורים טריטוריאליים, אך כרוכה בסיפוח כפוי של רבבות פלסטינים אזרחי ישראל משטח המשולש ל"מדינה פלסטינית".

מעטים הגורמים בימין המתנחלי המשיחי שמעזים בשלב הזה להציע לקחת את היגיון הסיפוח עד הסוף כך שכלל שטחי הגדה המערבית על תושביהם יסופחו רשמית למדינת ישראל, וגם הגורמים שמציעים זאת בדרך-כלל מבקשים להוציא את רצועת עזה מהמשוואה. האפשרות שהמעמד השליט הישראלי, בניסיון "להיפטר מהבעיה" מבחינתו, ישוב ויפנה לנתיב הברברי של פעולות טרנספר/טיהור אתני בקנה-מידה המוני, כפי שאירע בנכבה ובמלחמת 67', נותרת מרוסנת בנסיבות הפוליטיות הנוכחיות, בשורה התחתונה מכיוון שהתגובות הנגדיות ליצירת המוני פליטים פלסטינים חדשים נוספים כיום יטלטלו לחלוטין את יסודות המשטר הישראלי. לכן ממשלות ישראל, בחתירתן לשינוי המאזן הדמוגרפי, מגבילות עצמן למדיניות של "טרנספר זוחל" משני עברי הקו הירוק. אך בהחלט קיימת סכנה פוטנציאלית שאלמלא תצמח חלופה אפקטיבית משמאל, שתקרא תיגר ברצינות על שלטון הימין, זוועות הנכבה עוד עלולות לשוב בעתיד בחסות מצב מלחמה. מי שסבורים שמגמות דמוגרפיות הן שיכריעו את הסכסוך שוגים באשליות מסוכנות.

¹⁵ 'הארץ', אוגוסט 2017

התקוממות ההמונים ההרואית של האינתיפאדה הראשונה לפני 30 שנה חשפה את מגבלות הכוח (הצבאי, הכלכלי, הפוליטי) של המדינה הכובשת מול האיום הגדול ביותר על שליטתה בחייהם של מיליוני פלסטינים: מאבק המוני של הפלסטינים עצמם. זהו בדיוק הגורם ששב והתקומם מול ממשלת ברק, הממשלה האחרונה בינתיים שהובילה מפלגת העבודה. ההתקוממות השנייה לא איפשרה להמשיך את הונאת אוסלו, שניסתה להשקיט את ההמונים הפלסטינים באמצעות איי "ממשל עצמי", שתכליתו הייתה ליצור מצג-שווא של צעדים "בדרך למדינה" ובו־זמנית לדכא את הפלסטינים "בלי בג"ץ ובלי בצלם" כדי לאפשר את המשך הכיבוש הישראלי. בלחץ ההמונים, הנהגת אש"ף והרשות הפלסטינית לא הייתה מסוגלת לחתום על תנאי הכניעה שהשלטון הישראלי הכתיב. נשיא המדינה ריבלין, פוליטיקאי ימני מהליכוד, שליווה בזמנו את שרון בעלייה הפרובוקטיבית להר הבית/מתחם המסגדים, ושמתנגד מסיבות לאומניות ציוניות לחלוקת הארץ, הסביר בכנות מדוע הטענה שממשלות ישראל "הציעו הכול" לפלסטינים היא למעשה שקרית ומדוע ההמונים הפלסטינים לא יהיו מוכנים לעולם לקבל נוסחת "שתי מדינות" שמציעה להם למעשה מדינת בובה: "אני מתקשה לראות איך הפלסטינים, שאותם אני מכבד מאוד, יסכימו שלנו יהיה נתב"ג, F-15, F-16, F-35, והם יסתפקו בדהנייה [שדה התעופה המוחרב בדרום רצועת עזה]... אנחנו, בפטרונות הבלתי נלאית שלנו כלפי הפלסטינים, חושבים שהם יוכלו לקבל את פתרון שתי המדינות כאשר מדינה אחת היא מעצמה כלייכולה והאחרת היא אוטונומיה-מינוס"¹⁶. הפלסטינים לעולם לא יסתפקו ב"אוטונומיה-מינוס". אולם המעמד השליט הישראלי ימשיך להתנגד לא רק למדינה פלסטינית של ממש אלא גם לאפשרות של מדינה אחת דו־לאומית.

למשטר הישראלי אין כל אפשרות לייצב את השליטה בפלסטינים לאורך זמן. בהקשר הזה, אולמרט התייחס לאחת המסקנות הבסיסיות שגיבש עוד בתקופתו בליכוד, כראש עיריית ירושלים עד 2003, שדחפה אותו להתנער מתוכנית "ארץ ישראל השלמה": "השתמשתי ברטוריקה הטיפוסית החלולה שמשתמשים בה, 'ירושלים בירתנו הנצחית המאוחדת לנצח'. אתה מדבר על 'עיר מאוחדת', כלומר אתה מדבר על כך ש[הפלסטינים] יתקרבו ברמת החיים, באיכות החיים, בצורת החיים [אל הישראלים], אחרת זה לא יכול לעבוד. ואז התחיל

¹⁶ ראיין ל"ידיעות אחרונות", 7 באוגוסט 2015

לחלחל לי העניין שזה גדול עלינו. אם שם אנחנו לא יכולים לעשות את זה, איפה נעשה את זה? בשכם? בג'נין?"¹⁷. על בסיס קפיטליסטי אין היתכנות לסגירת הפערים העצומים בתנאי המחיה בין שתי הקבוצות הלאומיות, כולל הפליטים הפלסטינים. העובדה הזאת כשלעצמה, בנוסף לכל הסוגיות הפוליטיות, שומטת את הקרקע לא רק מתחת לתוכניות הימין הישראלי, שמכוונות להנציח את דיכוי הפלסטינים, אלא מתחת לכל תוכנית להסדר פוליטי של הסכסוך, על בסיס מדינה אחת או שתיים, שמתעלמת מהפערים החברתיים וממגבלות המערכת הקפיטליסטית.

העמקת הפרדה

בתגובה לקריסת אוסלו, המעמד השליט הישראלי אימץ אסטרטגיה של העמקת הפרדה הטריטוריאלית כאמצעי ל"ניהול הסכסוך", תחילה יחד עם הרעיון של נסיגות טריטוריאליות עם הסדרה מינימלית מול הרשות הפלסטינית. כפי שהגדיר אולמרט עוד ב־2003, "הפרמטרים לפתרון החד־צדדי הם: מספר מקסימלי של יהודים ומספר מינימלי של ערבים; אי־נסיגה לגבולות 1967 ואי־חלוקת ירושלים". אסטרטגיה זו המשיכה ביתר־שאת מדיניות של ביתור וניתוק של מובלעות פלסטיניות שהחלה עוד בתגובה לאינתיפאדה הראשונה. כך, ממשלת רבין היא שבנתה את הגדר סביב רצועת עזה ויזמה במקור את רעיון גדר/חומת הפרדה בגדה המערבית, וגם רעיון הסגת ההתנחלויות והצבא מרצועת עזה התגלגל ממפלגת העבודה.

השיקול הדמוגרפי מילא תפקיד מכריע בהתגבשות אסטרטגיית הפרדה, לא מעט גם לאחר שהתברר שהגירת כמיליון יהודים מארצות בריה"מ לשעבר לישראל לא שינתה מהותית את המאזן. כדברי הדמוגרף הגזען ארנון סופר בזמנו, "אם אין דמוגרפיה, לא צריך גדר. היא נועדה לייצב גבול, למנוע גלישה... [ולהבטיח] מדינה יהודית־ציונית"¹⁸. תוואי מכשול הפרדה, למרות הדמגוגיה הביטחונית בנושא, נקבע בהתאם לשאיפות הריאקציה לדחוק ריכוזי אוכלוסייה פלסטיניים, לרבות בעלי תעודת תושב במזרח ירושלים, ולספח שטחים לטובת התנחלויות. ה"התנתקות" מהרצועה הגיעה לאחר שהזרם המרכזי במעמד השליט הסיק כי מפעל ההתנחלויות שם כשל וכי מעל מיליון הפלסטינים ברצועה דאז ישובו

¹⁷ ראיון עם אולמרט, 'המקור', ערוץ 10, נובמבר 2015

¹⁸ ראיון רדיו של ארנון סופר ברשת ב', 2002

ויתקוממו נגד הכיבוש הישראלי ועשויים תיאורטית אף לדרוש בעתיד זכות הצבעה במדינת ישראל. תוכניות ההפרדות של לפיד, ליברמן, הרצוג, וגם מתווה "נאום בר-אילן" של נתניהו מ-2009, מבוססות על אותו ההיגיון.

העידן שלאחר ה"התנתקות" הביא איתו התקפות ברוטליות יותר על תושבי הרצועה וסבבי דמים בלתי נגמרים, החל ממתקפה צבאית על הרצועה, "מבצע גשם ראשון", כבר בתוך שבועות ספורים. מודל ה"התנתקות", שממשלת אולמרט עלתה ב-2006 על בסיס ההבטחה ליישמו גם בגדה המערבית, לא הצליח כלל לייצב את השליטה הישראלית בשטחי '67, וברצועה בפרט. בתחילה ניצחון חמאס בבחירות ברשות הפלסטינית ב-2006, ולאחר מכן התמוטטות הרשות הפלסטינית ברצועת עזה במלחמה בין הפלגים ב-2007 והתבססות שלטון מקומי נפרד של חמאס שם, המחישו שלשלטון המרכזי הישראלי אין דרך להבטיח שבשטחים שבהם יופסק הכיבוש הישיר ישלטו כוחות פוליטיים דוגמת הנהגת פת"ח, הנכונים להגיע להסדרים רשמיים מול משטר הכיבוש. ישראל ומצרים פעלו לענישה קולקטיבית ברוטלית של תושבי הרצועה בדמות מדיניות הסגר לאורך העשור האחרון, שבכסות צינית של תואנות ביטחוניות (בחסותן נמנעה בעבר גם הכנסת צעצועים וממתקים) נועדה לקדם את המטרה הפוליטית של החלפת שלטון חמאס. אלא שהפגיעה בביטחונם ובתנאי מחייתם של העניים הנצורים בגטו של רצועת עזה לא הביאה להכרעת חמאס ולהחלשתו הצבאית אלא להפך, ולא עזר גם איומו של נתניהו ערב בחירות 2009 שימוטט את שלטון חמאס באמצעים צבאיים. צחוק הגורל הוא כי בעת המלחמה בעזה ב-2014, הקבינט המדיני-ביטחוני של נתניהו הגדיר מפורשות את מטרת המלחמה כך: "ביסוס שקט ויציבות ביטחונית בזירה הפלסטינית לאורך זמן, ועל בסיס חמאס ככתובת אחראית, מוחלשת צבאית, מרוסנת ומרסנת בעזה"¹⁹. שלטון נתניהו מסתמך בעקיפין כברירת-מחדל על חמאס ברצועה ככוח חזק מספיק לצורך רמיסת כוחות שנחשבים מבחינתו עוד פחות יציבים, כגון גורמים המזוהים עם דאע"ש.

בעקבות כישלון אסטרטגיית ה"התנתקות" מבחינתם בייצוב הסכסוך, גברה במעמד השליט הישראלי ההתנגדות לרעיון של ויתורים טריטוריאליים, וזו רק הוקשחה על רקע הטלטה האזורית מאז 2011. נתניהו סיכם את הגישה ב-2015 כשאמר כי אף שהוא מתנגד ל"מדינה

¹⁹ 'ישראל היום', יולי 2014

דו־לאומית", "בעת הזו צריך לשלוט על כל השטח בטווח הנראה לעין". להסרת כל ספק הוא הטעים לגבי ההשלכות: "שואלים אותי אם לעד נחיה על חרבנו. כן"²⁰. אלא שמחנה משמעותי במעמד השליט מתריע מפני היעדר הגמישות של שלטון נתניהו. ראש המוסד לשעבר תמיר פרדו הצטרף לשורת בכירים אחרים יוצאי מנגנון המדינה וארגוני המודיעין והצבא בעניין הזה: "למדינת היהודים יש איום קיומי אחד... אולי נגיע ברבות הזמן למדינה דו־לאומית כי לא יהיה ניתן יותר להתיר את הקשר הגורדי בין האוכלוסיות. כך זה כשלא מחליטים... השעון מתקתק וראוי לנו להסתכל נכוחה, לבחון את העובדות ולא את 'העובדות האלטרנטיביות' ולהגיע להחלטה"²¹.

המעמד השליט הישראלי מסתמך כיום על הרשות הפלסטינית כקבלן־מישנה לאכיפת הסדר של משטר הכיבוש. אך זו הולכת ומתערעת. נשיא הרשות הפלסטינית עבאס נבחר בפעם האחרונה בבחירות לנשיאות בשנת 2005, וכיום, שלטונו במובלעות הזעירות של הרשות בגדה רחוק מלהיות יציב (ועדיין לא ברור בשלב הזה עד כמה בכלל הרשות תחזור לשלוט בתחומי רצועת עזה במסגרת "הסכם הפיוס"). עבאס עצמו צפוי לפרוש מתפקידו בעתיד הקרוב יחסית, כבר התפטר ב־2015 מראשות הוועד הפועל של אש"ף, וסקרי דעת־קהל מעלים שרוב תושבי הגדה והרצועה היו מעדיפים שיתפטר מהנשיאות. בינתיים הוא נשען רבות על דיכוי חמוש של התנגדות מכיוונים שונים, החל מיריבים פוליטיים מחמאס וגם משורות פת"ח, דרך מיליציות מקומיות וכלה במאבקים חברתיים. השביתה הפופולרית של מורי הרשות ב־2016 נתקלה במעצרים המוניים ובמחסומים, ובאותה השנה ערכו כוחות מנגנוני הביטחון של הרשות מבצע פשיטות על מחנות הפליטים כדי לנקות את השטח מחמושים הקוראים תיגר על הרשות. פרובוקציות, התקפות וצעדי ענישה קולקטיבית מצד ישראל, כולל עיכובי העברות של כספי המיסים השייכים לרשות, שגררו הלנות שכר, חיזקו את הקולות בציבור הפלסטיני המתנגדים לתיאום הביטחוני בין ישראל לרשות. על הרקע הזה, תרחישי התמוטטות של הרשות במוקדים שונים בגדה או באופן מוחלט נעשים בהחלט ריאליים יותר לשנים הקרובות. מדובר בסיוט עבור המעמד השליט הישראלי.

²⁰ 'הארץ', אוקטובר 2015
²¹ 'וואלה! NEWS', מרץ 2017

כפי שהסברנו גם במהלך המלחמה ב־2014²², תפיסת "ניהול הסכסוך" עברה להתמקד ברעיון של סבבי מלחמה תקופתיים במטרה לרסן צבאית את המיליציות הפלסטיניות (מדיניות שזכתה לכינוי "כיסוח הדשא"²³), לצד המשך פיתוח מערכות טילי יירוט וקידום תוכניות "מקל וגזר" למשטור האוכלוסייה הנכבשת. בהקשר של סבבי המלחמה האחרונים, הדרישה הצינית שעלתה משלטון נתניהו ל"שיקום תמורת פירוז" של רצועת עזה, היא, כדברי ראש המוסד לשעבר אפרים הלוי, "נוסחה דמיונית. [אם] חמאס מפזר את היחידות הצבאיות שלו ואנשיו מוסרים את הנשק – מה ישראל תעשה אם לא להרוג אותם? איזה תמריץ יהיה [לישראל] לנהל איתם משא־ומתן, אם הם כבר לא מאיימים על מדינת ישראל? האם פירוז זה עד רמה מסוימת של נשק, משמע שלא יהיה אף לא אקדח אחד ברצועה? אין בנמצא חברה שנתונה במצב של לחימה עם מדינה אחרת שתקבל נוסחה של פירוז תמורת משהו מופרך"²⁴.

שר הביטחון ליברמן חזר על האיום שהמלחמה הבאה תהיה "האחרונה" עבור חמאס, כולל בראיון לעיתון הפלסטיני 'אל־קודס'²⁵. לאורך השנים האחרונות גורמים משלטון נתניהו חוזרים ושובים על האיומים להפיל צבאית את חמאס ולהכביד עוד יותר את המצור על הרצועה (בשפה האורוליאנית, "להתנתק מעזה באופן מלא"). אלא שהמחיר של ניסיון כזה עבור המשטר הישראלי צפוי להיות גבוה מאוד, כפי שהזהיר הצבא את הקבינט המדיני־ביטחוני במלחמה ב־2014: לפי ההערכה שהוצגה, המשמעות של מהלך צבאי כזה, נגד סדר־גודל של 20 אלף לוחמי מיליציות, היא כיבוש מלא של הרצועה לפרק זמן של חמש שנים לפחות, עם אלפי הרוגים פלסטינים, מאות חיילים ישראלים הרוגים, עלות כלכלית ישירה של עשרה מיליארד שקל, בידוד בינלאומי של ישראל ופוטנציאל לביטול הסכמי השלום בין ישראל למצרים וירדן²⁶. לכן לא נמצא אפילו שר אחד בקבינט שתמך בזמן אמת בתוכנית כזו, כולל ליברמן, אז כשר החוץ, שקרא באותם שבועות פומבית "לכבוש את הרצועה ולהפיל את החמאס". בניגוד להכרעה הצבאית של ארגון 'הטיגריסים הטמילים' בידי משטר רג'פקסה בשטחים הטמיליים בסרי־לנקה בתום מלחמה ממושכת ב־2009, האינטרס של

²² "מלחמת שולל ומרחץ דמים", גילוי־דעת שפירסם הוועד הארצי, אוגוסט 2014
²³ "כיסוח הדשא: האסטרטגיה של ישראל להתמודדות עם סכסוכים מתמשכים בלתי פתירים", מרכז בגין

סאדאת למחקרים אסטרטגיים, דצמבר 2013

²⁴ 'הארץ', ספטמבר 2016

²⁵ 'אל־קודס', אוקטובר 2016

²⁶ 'וואלה! NEWS', אוגוסט 2014

המשטר הישראלי הוא ב"התנתקות" ולא בשליטה ישירה ברצועה, בגלל השיקול הדמוגרפי, ולכן תשוב ותעלה השאלה לגבי אופי הכוחות הפוליטיים שישלטו בשטח עם נסיגתו לבסוף.

עם זאת, אפילו לאחר הסיכומים על החזרת כוחות הרשות לשליטה מינהלית ברצועה במסגרת תהליך ה"פיוס" בין פת"ח וחמאס, הפסקת האש בין ישראל לחמאס, כמו קודמותיה, אינה יציבה, ובהתחשב בכך ששלטון נתניהו נמנע ביהירות מלספק כל ויתור והקלה מהותיים במצור, קיימת סכנה לסבב מלחמה נוסף, אף שלא למשטר הישראלי ולא לחמאס יש אינטרס מיידי בכך – מגוון של אירועים עלולים להצית דינמיקה שבה המאזן עשוי לנטות מהגורמים המרסנים לעבר הגורמים הסוללים את הדרך לעימות הצבאי הבא. לאחר שבמלחמה הקודמת הכוח הצבאי החזק במזרח התיכון לא הצליח להכניע במשך למעלה מ-50 יום את המיליציה של חמאס עד להפסקת האש, ושהאחרונה הצליחה להביך אותו תדמיתית גם עם מנהרות התקיפה, בהחלט אי-אפשר לשלול שבסבב המלחמה הבא המשטר הישראלי ינסה להמר אפילו על התוכנית העקובה-המדם של כיבוש הרצועה לטווח בינוני. הערכות הצבא הישראלי כשלעצמן מדגישות עד כמה למהלך כזה אין כל סיכוי אמיתי לייצב את השליטה הישראלית ברצועה ואת הסכסוך הלאומי בכלל.

חוגים שונים במעמד השליט ובמנגנון המדינה חלוקים ביחס לדרך ההתמודדות שלהם עם המבוי הסתום האסטרטגי אליו נקלעו בשדה הזה. ישנם גורמים הסבורים שכדי למנוע תרחיש התמוטטות של הרשות הפלסטינית, מדינת ישראל צריכה לחזק את עבאס והרשות, אך לצד זאת נוטים להעריך כי עבאס עצמו כבר אינו רלוונטי יותר להשגת הסכם ארוך טווח. קמפיין הפרסום הנואש שיזמה קבוצה של 300 בעלי הון ישראלים ופלסטינים במהלך המשא-ומתן המדומה בין ממשלת נתניהו לרשות הפלסטינית ב-2013–2014 תחת הסיסמאות "שוברים את הקיפאון" ו"ביבי, רק אתה יכול" גווע במלחמה. מבחינת המעמדות השליטים בישראל ובחו"ל, "תהליך מדומה" עדיף על "קיפאון מדיני", כפי שהעירה קלינטון לאחר בחירות 2015, במייל שהודלף. אולם עקב חוסר ודאות באשר למצב החדש שישרור ביום שלאחר עבאס ולזהות הגורמים הפוליטיים שיתפסו את מקומו, ההעדפה הברורה בקרב הזרם המרכזי במעמד השליט היא למדיניות שתבטיח המשך שליטה צבאית ישראלית בשטח, אך תוך העמקת הפרדה הלאומית וריסון מפעל ההתנחלויות.

בתגובה לגל ה"התפרצות" (הֵבֵא) של מחאה והסלמה באלימות שהחל באוקטובר 2015, יו"ר ה"אופוזיציה" בכנסת הרצוג הכריז כי "אין סיכוי לשתי מדינות" בשנים הקרובות, והציג, ברוח קמפיין טראמפ, את תוכניתו, שאומצה רשמית בידי מפלגת העבודה: "נקים חומה גדולה בינינו" (גדולה יותר מהחומה הקיימת?) כדי לבצר את סיפוח גושי ההתנחלות הגדולים ולשמר כביכול את הבסיס הטריטוריאלי להקמת מדינה פלסטינית כלשהי בעתיד, לכלוא עוד שכונות פלסטיניות בירושלים המזרחית מחוץ לחומה, להבטיח את המשך הכיבוש הצבאי, לאיים בהסלמת ההתקפות על עזה ולכנס "ועידת ביטחון אזורית יחד עם המדינות הערביות המתונות"²⁷. המתווה דורש בין השאר את המשך פעילות הצבא "בכל מרחב הגדה" ובחלופי שנים, "בהנחה כי בשנים הללו לא תהיה אלימות באזור [!!!], ייפתח משא ומתן ישיר בין הצדדים". עד אז, ישראל "תשקול" אם להכיר ברשות כ"מדינה פלסטינית בגבולות זמניים" – הסיסמה הממוחזרת מתוכנית "מפת הדרכים" של ממשל בוש מ-2002, שגם נתניהו²⁸, לפיד ואחרים כבר הספיקו לשחק בה בשנים האחרונות כטקטיקת הסחה לדחיית הדיון על "סוגיות הליבה" (עצמאות לאומית פלסטינית, גבולות, ירושלים, משאבים, הפליטים).

תוכנית דומה²⁹ הציג ארגון שדולת הגנרלים במילואים, 'מפקדים למען ביטחון ישראל', שהוקם בעקבות המלחמה ב-2014 ומנהל מאז קמפיין מתמשך להפרדה לאומית. חבר השדולה, אלוף במיל' גדי שמני, לשעבר מפקד פיקוד מרכז, ובמילותיו "אלוף הכיבוש", הסביר את ההיגיון המנחה את פעילותם הפוליטית של הגנרלים בדימוס: "הפלסטינים לא יקבלו את המשך הכיבוש האינסופי הישראלי. הפתרון היחיד המקובל הוא היפרדות בהסכם מהפלסטינים. מדינות האזור בשלות ומעוניינות בקיום יחסים מלאים, אך לא יעשו זאת כל עוד הסוגיה הפלסטינית לא פתורה באופן שיניח את דעתן"³⁰. בשורה התחתונה, הגנרלים וחוגים במעמד השליט רואים במדיניות הסיפוח הזוחל של שלטון נתניהו מכשול גיאור-אסטרטגי ואף איום קיומי פוטנציאלי.

²⁷ 'הארץ', ינואר 2016

²⁸ 'הארץ', אפריל 2010

²⁹ תוכנית "ביטחון תחילה", 'מפקדים למען ביטחון ישראל', מאי 2016

³⁰ חדשות 2, אוגוסט 2016

”קיפאון מדיני” והרחבת ההתנחלויות

שלוש הממשלות האחרונות בראשות נתניהו מאז 2009 – בהן נטלו חלק במצטבר כלל המפלגות המיוצגות כיום בכנסת, למעט המפלגות ב'רשימה המשותפת' ומרצ – נבדלו ביניהן בהיבטים מינוריים, אך כולן פעלו במובהק לחיזוק מפעל ההתנחלויות. תרגיל ”הקפאת הבנייה” הרשמית ל-10 חודשים בסוף 2009 שימש לצורכי תעמולה וכתירוץ להאצת הבנייה ולתוספת תקציבים מיוחדת להתנחלויות במשך מספר שנים. כמו כן, כבר מ־2011 שלטון נתניהו מיישם מדיניות ברורה של ”הכשרת מאחזים”³¹. עצם ההבחנה הקטגורית הנהוגה בין ”מאחזים” לשאר ההתנחלויות היא תולדה של תרגיל הונאה לפיו כמאה מההתנחלויות בגדה הוקמו בניגוד לחוק הישראלי, שעה שבפועל הן זכו לחסות ממשלתית, כולל להשקעה מכספי משלמי המיסים.

השיא בבנייה הרשמית בהתנחלויות נרשם בשנות ה־1980 וה־1990, עד לקריסת תהליך אוסלו עם פרוץ האינתיפאדה השנייה. אולם תחת שלטון נתניהו התחולל הזינוק הניכר ביותר מאז בהתחלות הבנייה בהיתר, בפרסום מכרזים לבנייה, בהכרה ממשלתית כאמור גם בהתנחלויות בלתי־מורשות משפטית, ובמקביל התחזקה ההשפעה הישירה של גורמי ימין קיצוני מתנחלי בקואליציות השלטון. שלטון נתניהו משקף את עומק המבוי הסתום האסטרטגי אליו נקלע המעמד השליט הישראלי. ההתנגדות בממשלת נתניהו הנוכחית לרעיון של מדינה פלסטינית במתכונת כלשהי היא הבוטה ביותר מזה שנים. באופן כללי, ממשלת נתניהו הנוכחית היא הימנית ביותר שהייתה בישראל לפחות מאז ממשלת שמיר האחרונה (1990–1992). ספציפית, המשקל של גורמי ימין קיצוני מתנחלי וגורמי ריאקציה דתית בממשלה רק גדל, עם מאמץ מוגבר לחזק את מפעל ההתנחלויות. תנועת ההתנחלות, שספגה מהלומה ב”התנתקות”, חזרה במהרה ליהנות מרוח־גבית משמעותית מצד המדינה, לרבות הזרמת תקציבים מסיבית, ובפרט העברת עשרות מיליונים לטובת ההתנחלויות ולטובת ”התנחלות בלבבות” באמצעות הזרוע הקולוניאליסטית הרקובה של החטיבה להתיישבות.

³¹ דוח ”מתחת לרדאר”, 'יש דין' ו'פורום הזכויות', מרץ 2015

בעת האחרונה נתניהו משחק ברעיון של "ועידת פסגה אזורית", שהוא דחף במקור כקונטרה ל"יוזמת השלום הצרפתית", ובשאיפה לגייס את משטרי הריאקציה הערבית כדי לכפות הסדר כניעה חדש על הפלסטינים. לשם כך הוא נפגש עם סיוסי פעמיים בחשאי ב-2016 ופעם נוספת בגלוי בשולי עצרת האו"ם בניו יורק בספטמבר 2017. נשיא הרשות הפלסטינית עבאס הכריז אז במסיבת עיתונאים משותפת עם טראמפ שנציגי הרשות קיימו למעלה מ-20 פגישות עם שליחי הנשיא האמריקאי במהלך השנה ושיבח אותו על רצינותו במאמץ להשיג את "עסקת המאה" כבר בתוך שנה, ואף טען כי הוא ואנשיו מלאי ביטחון ש"אנחנו על סף שלום אמיתי בין הפלסטינים והישראלים". ההתרפסות בפני טראמפ מתרחשת כשברקע רוב הציבור הפלסטיני בשטחי הרשות רוצה שעבאס יסתלק מתפקידו.

האימפריאליזם האמריקאי ונציגי הכיבוש הישראלי לא יביאו כאמור את "העסקה" שתוביל לשלום ישראלי-פלסטיני אמיתי. אך למרות המסלול העיקש בו צועד המשטר הישראלי – האצת תהליכי סיפוח ושליטת ויתורים לתנועה הלאומית הפלסטינית – חשוב לקחת בחשבון יותר מפרספקטיבה אחת להתפתחויות בשנים הקרובות, וצפויים ניסיונות נוספים לייצב את הסכסוך באמצעות הסדרים מדיניים חדשים. עם זאת, חרף נכונות הרשות לספק מצידה ויתורים עצומים בשם העם הפלסטיני, חתימת הסכם מדיני חדש בין ישראל והרשות היא לא התרחיש הסביר בטווח הקצר בתנאים הנוכחיים של התסיסה והקיטוב הפוליטי, ובהרכב וחוסר הגמישות של ממשלת הקואליציה הנוכחית והמשברית של נתניהו.

ממשלת נתניהו עשויה להתפרק אפילו על תוכניות לווייתורים סמליים לפלסטינים. עוד קודם, סביר יותר שהגישה הפרובוקטיבית והבלתי מתגמשת של שלטון נתניהו תפוצץ תהליך של משא-ומתן רשמי. בפעם הקודמת, ב-2014, זה הסתיים במלחמה. בכל תרחיש, שלטון נתניהו והליכוד, גם עם שינויים בקואליציה או תמיכה חיצונית מצד מפלגת העבודה ויש-עתיד, לא ירצה ולא יוכל פוליטית אפילו להוביל פינוי משמעותי של התנחלויות או להכיר בבירה פלסטינית במזרח ירושלים. כן, יימשכו הניסיונות לכינוס ועידה אזורית ולקידום הסכם שיועיל לאינטרסים האזוריים של הקפיטליזם הישראלי, אך גם אם רעיון הוועידה האזורית ייצא לפועל בקונסטלציה כלשהי, הוא יסתכם בדברי רהב ריקים ובלא-כלום עבור הפלסטינים הנתונים תחת דיכוי לאומי ברוטלי, ולכן גם בלא-כלום עבור החששות הביטחוניים של עובדים וצעירים בציבור היהודי ועבור המאבק לשלום אזורי. שלטון הימין הישראלי, שנאחז בטראמפ וברודנים באזור, צועד נגד כיוון ההיסטוריה ומעורר התנגדות גוברת. המפתח לפתרון אמיתי היה ונותר מאבקם של עובדים וצעירים משני צידי השסע הלאומי – מאבקם של ההמונים הפלסטינים עצמם לשחרור מכיבוש ומדיכוי לאומי, כמו גם מעוני ומניצול, והמאבק של עובדים וצעירים ישראלים לשלום אמיתי, נגד אליטה מחרחרת מלחמה ולשחרור מהמצוקה והניצול שכופה שלטון ההון הישראלי.